

VENYIGESZÜRKE SZÍNŰ TAGOZATOK ELŐFORDULÁSA NAPJAINKBAN SOPRON BAROKK HOMLOKZATAIN

OCCURRENCE OF VINE GREY-COLOURED RELIEFS ON THE BAROQUE FAÇADES OF MODERN-DAY SOPRON

Tárkányi Sándor

*Soproni Egyetem, Faipari Mérnöki és Kreatívipari Kar, Kreatívipari Intézet. Sopron, Magyarország.
tarkanyi.sandor@uni-sopron.hu*

Abstract

During the renovation of the façades of historic buildings in the Baroque old town of Sopron, researchers have recently found traces of vine grey paint on several occasions on stone carvings. One of the earliest occurrences of this colour dates back to the Jesuit reconstruction of St. George Church in 1714. In the following decades, the natural pigment produced by burning vine twigs, mixed with lime, was also used on the Esterházy Palace and several residential buildings in the city centre. This study presents four façade renovations where the original Baroque colouring was restored as a result of the reconstruction process.

Keywords: *historic monuments, Sopron, Baroque, restoration, façade.*

Összefoglalás

A Sopron barokk belvárosában álló műemlék épületek homlokzatainak felújítása során napjainkban a kutatók több alkalommal találtak venyigeszürke festéknymokat a kőfaragványokon. A szín egyik legkorábbi előfordulása a Szent György-templom 1714-es jezsuita átépítésének idejére tehető. A következő évtizedekben az Esterházy-palotán, illetve több belvárosi lakóházon is alkalmazták a szőlővenyige elégetésével előállított, természetes festékpigmentet, amelyet mészbe kevertek. Jelen tanulmányomban négy olyan homlokzatfelújítást ismertetek, ahol a rekonstrukció eredményeként az eredeti barokk színezést állították helyre.

Kulcsszavak: *műemlék épületek, Sopron, barokk, felújítás, homlokzat.*

1. Bevezetés

Az elmúlt 10 évben Sopronban több mint 80 műemlék épület homlokzata újult meg. A felújítások során a homlokzatok új színezésének meghatározását helyszíni festő-restaurátori kutatások előzték meg. Az épülettagozatokon feltárt festékmарadványok eredményeként jó néhány ház frontja új színezést kapott. Az újabb kutatások ráirányították a figyelmet egy – a 18. században alkalmazott – természetes festékpigment gyakori előfordulására, melyet az Országos Műemléki Felügyelőség (továbbiakban: OMF) által vezetett helyreállítások során nem mindig vettek figyelembe. Jelen írás célja röviden bemutatni azt a négy épületet, ahol a venyigeszürke színt a kuta-

tók napjainkban megtalálták és újraalkalmazták a homlokzatok rekonstrukciójánál.

2. A venyigefekete pigment eredete és soproni előfordulása

A venyigefekete növényi eredetű, természetes szerves pigment, melyet eredetileg a kiszáradt szőlővenyige elégetésével, szeszesítésével állítottak elő. Nagyon könnyű, lágy, tapadós por, melynek fényállósága és fedőképessége is kiváló. A legrégebbi feketepigment, amelyet az ókori rómaiak is ismertek. Raffaello Borghini (1537–1588) 1584-ben már megnevezte, majd 1630 körül Théodore de Mayerne (1573-1655) is leírta. [1] Sopronban a 18. századi barokk épületeken fordult elő,

jellemzően a kőből faragott homlokzati tagozatokat festették le a mészbe kevert venyigefekete pigmentfestékkel, amely sötét tónusú venyigeszürke felületet eredményezett. A kiszáradt szőlővenyige helyben nagy mennyiségben rendelkezésre állt, mivel a város többségében német anyanyelvű polgárai szőlőtermesztéssel és borkészítéssel foglalkoztak.

3. A Sopron, Templom utca 4. szám alatti, volt Esterházy-palota helyreállítása 1993-ban

Az ingatlan legkorábbi tulajdonosa 1481-től ismert, a 16. században Oláh Miklós humanista érsek családjáé volt. 1614 előtt Hettyey Ferenc birtokolta az ingatlant. 1614-ben a későbbi nádor, Esterházy Miklós hozományként kapta Derssfy Orsolyával kötött házassága révén. Mai megjelenését 1750 körül nyerte el, 1945-ig az Esterházy család birtoka volt. [2]

Az OMF soproni kirendeltsége által kivitelezett helyreállítás részletes műemléki feltárással kezdődött, amelyet Dávid Ferenc művészettörténész kezdett el, majd G. Lászlai Judit fejezett be. Az 1986–1992 között zajló kutatás tisztázta a ház építéstörténetét, és jó néhány értékes középkori részletet tárt fel az épületben (lásd az 1. ábrán). A régészeti munkálatokat Gömöri János régész vezette. A helyreállítás során az északi szárny emeletén az egyik utcai szoba felületén késő középkori, secco technikával készült kváderes falfestést restauráltak, a déli szárny emeletén kapcsolt középkori ablakot rekonstruáltak. A felújítási terveket M. Kaló Judit építész készítette, aki az épület helyreállítá-

1. ábra. A Templom utca 4. számú épület homlokzata a kutatás közben, 1986-ban (Galacanu Efstia felvétele)

sát a Műemlékvédelem szemle 1993. évi első számának hasábjain ismertette. A szakfolyóirat borítóján a soproni Templom utca színes fotója jelent meg a helyreállított Esterházy-palotával, melynek világos rózsaszín, sgraffitós homlokzatán a kapu, valamint az ablakok kökeretezésének sötétszürke színe is látható volt. [3] Tudomásom szerint ez az első olyan, az OMF által felújított soproni épület, melynek frontján a kutatás során megtalált venyigeszürke színt rekonstruálták. G. Lászlai Judit szerint „a keretek eredetileg faszénnel festett feketék voltak, a frízek indás, szőlőfürtös motívumai viszont színesek. Valamennyi, a rekonstrukcióhoz kevés, sárga, okker és zöld pigment maradt meg a felületeken”. [4] A fentiek alapján Esterházy Miklós nádor épületének korabeli megjelenése igen karakteres és attraktív lehetett.

4. Venyigeszürke színű tagozatok helyreállítása napjainkban

A 2017 és 2022 közötti időszakban a Modern Városok Program keretén belül Sopronban 25 épület homlokzatát újították meg. Ezen műemlék házak frontján három esetben alkalmazták a venyigeszürke színt a tagozatok újrafestésénél. Az egyik épület a korábban már bemutatott Templom utca 4. szám alatti, egykori Esterházy-palota. A következő a Templom utca 15. számú lakóház, a harmadik, immár szakrális funkciójú ingatlan a Szent György-templom. 2024-ben újult meg a Várkerület 57. szám alatti lakóház homlokzata is, ahol ugyancsak szürke tónusban rekonstruálták a kőfaragványokat.

4.1. A Sopron, Templom utca 4. szám alatti, volt Esterházy-palota kőszerkezeteinek helyreállítása 2019-ben

Az utcai homlokzat kártérképét és felújításának terveit Fekete Szilárd okl. építészmérnök készítette el 2016-ban, a kőfaragványok restaurátori javaslatát Sütő József kőszobrász-restaurátor jegyezte 2019-ben. [5] Az 1993-ban történt helyreállítás óta a lábazati zóna felett a vakolat kb. 0,5 méteres sávban roncsolódott. A kőfaragványok közül a kapu szárkövei és a két középkori résablak kökeretei mutattak korrózióra utaló jeleket. A felújítás során azokat az ablakkereteket, melyek a talajvíz, illetve a sók fölszívódásának határa fölött helyezkedtek el, előbb alacsony nyomású, száraz mikroszemcseszórással tisztították. Ezt követően felületüket kovasav-észteres konzerválószer hígabb oldatával szilárdították, a kisebb repedéseket restaurátorhabarccsal tömítették. A tisztított, szilárdított és tömített kőfaragványo-

kat venyigeszürke tónusú szilikát fedőfestékekkel látták el (lásd az **2. ábrán**).

A kapu jobb és bal oldali lábazati elemein, valamint a kerékvetőkön a kisózódás rendkívül nagymértékű, a sók utánpótlása pedig folyamatos volt. Az építészeti terv a kőfaragványok visszabontását és maszkolással történő újrafaragását írta elő, 10 cm-es vastagságban. Az új faragványok a meglévővel azonos anyagból, lajtamészkből készültek. A visszahelyezés előtt a falszerkezetben maradt kőcsonkot szigetelték, majd az új elemeket szilárdították, az illesztéseket tömítették. A restaurált kapuépítményt ugyanolyan módon színezték, mint a kőkeretes ablakokat.

4.2. A Sopron, Templom utca 15. szám alatti lakóház utcai homlokzatának helyreállítása

A szóban forgó épület középkori eredetű lakóház, melyet a 17. század első felében és a 18. században is átépítettek. Udvarán reneszánsz loggia található. Az ingatlan 1481 és 1492 között Dresinger Tamás birtokában állt. [6] 1732–1757 között Ringmayer alezredesé, a következő évben Örtl Erzsébet neve szerepelt a telekkönyvben. 1782-ben fia, dr. Örtl János Károly ügyvéd, Sopron első főlevéltárosa a ház tulajdonosa, ekkor nyerte el a homlokzat mai alakját. 1796-ban Török István patikus vásárolta meg az ingatlant, aki 1841-ben az evangélikus konventre hagyományozta azt. [2] Az OMF az épületet 1976–77-ben állította helyre, ekkor mutatták be az utcai homlokzatán látható, késő reneszánsz, festett felületeit.

Az utcai homlokzat felújításának tervdokumentációját Fekete Szilárd okl. építészmérnök rajzolta meg 2016-ban, a kőszerkezetekre vonatkozó restaurátori javaslatot Sütő József kőszobrász-restaurátor 2019-ben nyújtotta be az engedélyező hatósághoz. [7] Az emeleti ablakok kőfaragványai a felújítás előtt is jó állapotban voltak, kőszzerű színezéssel rendelkeztek. Egyetlen díszük a szemöldökpárkány, illetve az ablakkeretezés közötti keskeny mezőben lévő tükrös sáv volt, amely jobb és bal oldalon egyaránt félkörívben záródott. A tükrökereten belüli mező sötétszürke színű volt. A bejárati kapu szárköveinek állapotát a szakértő kritikusanak ítélte, a jobb oldali kerékvető cseréjét az építészterv is előírta. A bal oldali kerékvető sótalanítására vonatkozóan a restaurátor elektrolízises eljárást javasolt, amely képes 30 cm-es mélységig kifejteni a hatását.

A homlokzat felállványozása után Nemes András művészettörténész kutatószondákat készített, melyek alapján megállapította, hogy az emeleti ablakok eredeti keretezése szürke, az ablakszemöldök alatti tükrös sáv pedig okker színű volt. [8] A kapu színezését szintén szürke árnyalatúra javasolta, azonban a földszinti ablakok keretezésén szürke színt nem talált. Így a felújítás eredményeképpen az emeleti ablakok venyigeszürke színt kaptak okker betéttel, míg a földszinti faragványok kőszínből maradtak. A Templom utca 15. számú épület homlokzatának alapsíkja a kutatás eredményével összhangban törtfehér lett, emeleti ablakainak szürke és okker festése visszaidézi a barokk kori díszítést (lásd az **3. ábrán**).

2. ábra. A Templom utca 4. szám alatti épület 2019-ben felújított homlokzata (Tóth Richárd és a szerző felvétele)

3. ábra. A helyreállított Templom utca 15. számú épület homlokzata (Tóth Richárd és a szerző felvétele)

4.3. A soproni Szent György-templom homlokzatának 2017-es megújulása

A zártsorú, eredetileg egyhajós gótikus magánkápolna a 15. század végén épült. A 16–17. században az épületet a protestánsok használták, majd 1674-ben a jezsuiták szerezték meg. Az 1676-os tűzvészben elpusztult, ezt követően oldalkápolnás, egyhajós templommá építették át. Nyugati homlokzatát 1714-ben alakították ki. 1780-ban a káptalan kapta meg a helyet. A szentély mögötti eklektikus tornya 1882-ben készült, Spach Ferdinánd tervei alapján. Az épületben az 1944-es bombázások nagy károkat okoztak, azonban az 1948-as műemléki helyreállítás során több gótikus részlet is előkerült, stukkós boltozatait restaurálták. [2] Főhomlokzatát azonban csak 1961-ben állították helyre, Sedlmayr János tervei alapján.

A templom barokk főhomlokzatának felújítási terveit Jakab Attila okl. építészmérnök készítette el. A szondázó festőrestaurátori vizsgálat azt állapította meg, hogy az 1961-ben elvégzett homlokzatfelújítás során teljes vakolatcserére került sor. Mindazonáltal a kőből faragott ablakkeretek „gondos” tisztítása során a korábbi festésnyomok számos helyen megmaradtak. [9]

Általánosan a következő rétegrendet tárták fel a kutatók: (1) lazúros fehér meszelés (alapozás), (2) sötétszürke meszelés, (3) világosabb, meleg szürke színű meszelés, (4) 4-5 réteg fehér meszelés, (5) zöld színezés, (6) okkersárga meszelés, (7) pasztellsárga meszelés, (8) vörös meszelés 1961-ből, (9) műanyag bázisú vörös homlokzatfestés.

A fentiek alapján megállapítható, hogy az 1961-ben alkalmazott, a fehér homlokzaton megjelenő, vörös színű tagozatok színezésének nem voltak történeti előzményei. A legkorábbi homlokzatalkalításnál a fehér, meszelt felületről kiemelkedő architektúrát sötétszürke (venyigeszürke) meszeléssel fedték el. Ez a színezés illeszkedett a korabeli jezsuita templomok színezési gyakorlatába.

A tervező kérésére a festőrestaurátorok néhány apró szondával megvizsgálták a templom ablakainak, ajtóinak festékrétegét. A legkorábbi feltárt réteg egy rézzölddel színezett olajfestés volt, amelyet közvetlenül a fa felületére festettek fel. A 2017-es felújítás során azonban a homlokzati nyílászárókat a venyigeszürke színnél sötétebb, melegebb árnyalatú szürke festékekkel fedték (lásd a 4. ábrán).

4. ábra. A Szent György-templom helyreállított utcai homlokzata (Tóth Richárd és a szerző felvétele)

4.4. A Sopron, Várkerület 57. számú lakóház homlokzati felújítása 2024-ben

A zártsorú, U alakú beépítésű, egyemeletes rokokó lakóház mai alakját a 18. század 70-es éveiben nyerte el. [2] 1715-től Hartmann Sámuel, 1784-ben Thirring Lajos nevén volt az ingatlan. 1885-ig a Thirring család leszármazottjainak tulajdonában állt, 1898-ban Fend Józsefnek és nejének, 1920-tól Kopstein Lipótnak és feleségének a neve szerepelt a telekkönyvben. [10]

Az önkormányzati tulajdonban lévő lakóház várkerületi homlokzatának felújítási terveit Jakab Attila okl. építészmérnök készítette el. Az épület földszintjét korábban nem lélegző, hőszigetelő táblákkal borították, az emeleti szinten a vakolat nagy felületeken hiányzott már. A homlokzat felállványozása után a rokokó kőfaragványokon a kivitelező kutatást végzett, ahol a legalsó festékréteg szintén sötétszürke színű volt. A lakóház felújított frontja törtfehér színezést, míg a kőfaragványok venyigeszürke színt kaptak (lásd az 5. ábrán).

5. ábra. A Várkerület 57. számú épület helyreállított utcai homlokzata (a szerző felvétele)

5. Következtetések

A tanulmányban ismertetett négy műemléki védelem alatt álló épület közelmúltban történt homlokzatfelújítása során az alapsíkot törtfehér színre, a kőből faragott építészeti tagozatokat venyigeszürke színre festették. Az új színezés a festőrestaurátori kutatások eredményeként jött létre, amelyek felszínre hozták az eredeti festékrétegeket. A Szent György-templom 1714-ben kialakított barokk színezése mintául szolgálhatott a lakóházak homlokzati kialakításánál, ahogy azt az 1750 körül épült, Esterházy Miklós nádor barokk palotájánál (Templom utca 4.) vagy dr. Örtl János Károly ügyvéd 1782-ben kialakított lakóházánál (Templom u. 15.) láttuk. A színezés megjelent a középkori várfalakon kívül, a Várkerület külső házsorán is, ahol a rokokó stílusban megalkotott homlokzaton (Várkerület 57.) még ugyancsak dívatosnak bizonyult.

Szakirodalmi hivatkozások

- [1] Kurt W.: *A festészet nyersanyagai és technikái*. Balassi Kiadó–Magyar Képzőművészeti Főiskola, Budapest, 1996. 182–183.
- [2] Csatkai E., Dercsényi D., Entz G., Gerő L., Héjj M., Mollay K., Radnóti A.: *Sopron és környéke műemlékei*. II. javított és bővített kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1956. 278, 283, 233–243, 312.
- [3] Kaló J.: *A soproni Esterházy-palota műemléki helyreállítása*. Műemlékvédelem, XXXVIII/1. (1994) 43–46.
- [4] G. Lászy J.: *Néhány barokk homlokzat. Rekonstrukciók – kérdések*. Magyar Műemlékvédelem, Az Országos Műemléki Felügyelőség Kiadványai 14. Budapest, 2007. 249–256.
- [5] Sütő J.: *Modern Városok Program – Sopron, Templom utca 4. kőrestaurátori javaslat*. Sós-kút, 2019, kézirat.
- [6] Dávid F., Goda K., Thirring G.: *Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939*. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, 2008. 206–207.
- [7] Sütő J.: *Modern Városok Program – Sopron, Templom utca 15. kőrestaurátori javaslat*. Sós-kút, 2019, kézirat.
- [8] Nemes A.: *Jelentés homlokzati színvizsgálatról – Sopron, Templom u. 15.* Sopron, 2019, kézirat.
- [9] B. Juhász Gy., Lángi J.: *Sopron, Szent György templom kutatási dokumentáció és helyreállítási javaslat a homlokzatokon elvégzett szondázó festőrestaurátori vizsgálatok alapján*. Székesfehérvár, 2017, kézirat.
- [10] Thirring G.: *Sopron házai és háztulajdonosai 1734-től 1939-ig*. Székely és Társa Könyvnyomdája, Sopron, 1941. 59–60.